

REALIZMUSOK – A VISZONYTÓL A KAPCSOLATIG¹

Kevés olyan marginalizált vagy egyenesen kitalált fogalom volt a napnyugati filozófia történetében, mint a viszony – legalábbis ez volt a helyzet egészen a 20. századig. Ráadásul a viszony fogalmával szembeni támadások nem is csupán egy irányból érkeztek. Megannyi arisztotelianus kötődésű metafizika sugallta, hogy amit viszonyként szoktunk leírni, mindenkor visszavezethető az egyes szubsztanciák tulajdonságaira. Így Abélard és Héloïse szerelme valójában nem más, mint egyfelől Abélard azon tudati irányultsága, hogy szerelmes Héloïse-ba, s másfelől Héloïse szerelme sem több Héloïse érzelmeinél. Metafizikai okokból beteljesületlen hát minden szerelem? E fogalmi keretben a viszony nem valamiféle közöttség, hanem csupán az egyes létezők jól körülbátyázott terepén belül jöhet létre. Ugyan magába foglalja a valamely más létezőre való utaltságot (*ad aliud se habere*), mégsem haladhatja meg a konkrét entitások korlátoltságát – pusztán azok akcidense, semmi több. A viszonynak van a legkevésbé valóságfedezete a kategóriák közül, mondta maga Arisztotelész is. Ebből a szemszögből a viszony olyan alsóbbrendű jelenségekkel tűnhet rokonnak,

mint az árnyék vagy a lyuk. Ám ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a viszony fogalmát az ellenkező irányból is megrohamozták. Míg az előbbi felfogás szerint a viszony feloldható az egyes létezők sajátos – monadikus – tulajdonságaiban, addig az utóbbi a világ monisztikus volta miatt látja kiküszöbölendőnek. Eszerint aki a külső viszonyok létét bizonygatja, nem érti, hogy a világ eredendő egység s egybeforrtság, azaz nincs szüksége a viszonyulás többletére. Bradley, aki a legvilágosabban fogalmazta meg ezt az érvet, arra is rámutatott, hogy a külső viszony fogalmát a végtelen regresszus veszélye fenyegeti: ha a viszonyt csakugyan A és B létező között lelhetnénk fel, akkor léteznie kellene még valaminek, ami a viszonyt összeköti egyrészt A-val, másrészt pedig B-vel, s így tovább, a végtelenségig. Helyénvalóbb tehát, ha a viszonyok viszonyainak szédülte helyett a világ szerves egysége mellett teszünk le voksunkat. Végül említsük meg a viszonyfogalom lefokozásának harmadik jelentős stratégiáját, amely szerint a viszony nem több, mint elménk működésének mellék- vagy alapterméke. Azaz: a viszonyokat (ok-okozatiakat vagy egyebeket) csupán mentális képességeink vetítik bele az egyébként töredezett vagy egyszerűen csak megismerhetetlen valóságba. Hiszen észlelt-e bárki bármikor ténylegesen egy viszonyt? Ha kijelentjük, hogy „A nagyobb B-nél”, vagy hogy „A tíz kilométerre van B-től”, elménk teremti meg a viszonyt azok között, amik voltaképpen összefüggés híján vannak. Ennek a meglátásnak jelentős – antirealista szempontokkal gazdagított – hagyománya van, mely a sztoikusoktól a középkori prototranszcendentális gondolkodókön át (mint Petrus Aureoli) a kétértelmű szerepet betöltő Hume-ig és Kantig húzódik. Mindent egybevetve, ha hajlunk a fenti lefokozási stratégiák valamelyike felé, a viszonyt pusztán származtatott létezőnek, valótlannak vagy a valóságra önkényesen projektált, bizarr tákolmánynak fogjuk tekinteni. A viszonyok emlegetésével főlegesen szaporítanánk a metafizikában szereplő problémák számát; gazdaságosabb megszabadulni tőlük, vagy sarokba szoríta-

¹ A szerző e mű megírásának idején a Belgrádi Egyetem Filozófiai és Társadalomelméleti Intézete 43007-es számú, Szerbia Köztársaság Oktatásügyi, Tudományos és a Technológiai Fejlődésért Felelős Minisztériuma által támogatott projektjének munkatársa, illetve a Délvidékért Alapítvány ösztöndíjasa volt.

ni őket. Hogy ez a felfogás ma is él és virul, jól mutatja E. Jonathan Lowe sokat hivatkozott tanulmányának címe: (*Valószínűleg nem léteznek viszonyok* (*There Are [Probably] No Relations*)).

Ám bizonyos, hogy torz minden filozófiatörténet, amely csupán a viszony lebecsülését tartja számon. Számos 20. századi filozófia nem csupán helyreállítani igyekezett ezt a fogalmat, hanem egyenesen figyelmének középpontjába állította. Mi több, mind a kontinentális, mind az analitikus filozófia alapítói gesztusai közé tartozik a relacionális szerepének fölfokozása. Míg Saussure megannyi kontinentális belátás atyjaként azt hangsúlyozta, hogy a jelölők csakis a viszonyok rendszerében érvényesülhetnek, Russell azt emelte ki, hogy lehetséges igaz kijelentéseket tenni a külső viszonyokról. S a relacionális gondolata túl is lépett a filozófiai érvek birodalmán: a pointillista, a dolgokat szétszakadozottakként felmutató világlátás ellenében kifejtett általános szemlélet lett belőle, amelynek hatókörébe csaknem minden beletartozhat. Eszerint kezdetben, bármely *relata* előtt vala a viszony, s minden más pusztán levezetett hozzá képest. A rendszer- és komplexitáselméletektől a kvantum-összefonódás elméleteiig, az „interszjektív tér görbületének” fenomenológiájától a strukturalista muzikológiáig hódított ez a következtetés. Mintha ezen légneműsített látásmód számára immár az lett volna az igazán fogas kérdés, hogy mi az, ami *nem* relacionális... Ugyanakkor a relacionalista elgondolások túltengése közepette gyakran elsikkadt maga a lényeg, a viszony mibenléte. A viszonyfogalom inkább kimondatlan előfeltevésként s a történelmi előzményeket figyelmen kívül hagyva működött, mintsem alaposan átgondolt koncepcióként.

Nos, az újrealisták elévülhetetlen érdeme, hogy azok közé tartoznak, akik kellő odafigyeléssel elevenítették fel a viszonnal kapcsolatos alapvető kérdéseket. Így ismét megvívhatják harcukat a viszonyfogalom le- és fölfokozói, előkerülnek a régi, akár a legárnyaltabb skolasztikus érvek, s újak társulnak hozzájuk. Azok, akik mindenekelőtt óvatosságra intenek, több síkon is megfogalmazhatták ellenvetéseiket a közelmúlt relacionista örökségével kapcsolatban. Megkérdőjelezték például a kor-relacionizmust (azt a felfogást, miszerint a valósághoz való viszonyunkban nem léphetünk túl az emberi alanyiség korlátain), a magáról a valóságról szóló mindennemű állásfoglalást felfüggesztő vagy azokat a végsőkéig viszonylagosító „posztmodern relativizmust”, valamint a konkrét elkülöníthető létezőket a szerkezeti összefüggésekre hivatkozva kiiktató – azaz eliminativista – ontikus strukturális realizmust. A relacionalista világlátásban a Valós nem kiindulópontként szolgál, hanem valamely eredendő viszonyrendszer pusztá következményének, felszíni fejleménynek tekintik. Az újrealisták nem csupán metafizikai-ismeretelméleti kifogásokat hoztak fel ez ellen, hanem egy kordiagnózishoz is kapcsolódtak. A relacionalista felfogás ugyanis gyanúsán jól illeszkedik a posztmodern általános kulturális logikájához, amelyben minden elporlad, ami szilárdnak látszott, s amelyben nincs, ami ne „globalizálódott” volna, és amelyben „minden mindennel összefügg”. *Du solide au fluide*. E prizmán keresztül a relacionalista álláspont csupán afféle össznépi bölcsesség kifejeződésének tűnik, amely a komolyság álcáját ölti. Márpedig ilyen körülmények között két kiútfajta kínálkozik a realista elköteleződésük számára: vagy radikálisan leépítik a viszony fogalmát, vagy pedig újszerűen, szigorúbban közelítik meg.

E két lehetőségre alighanem Steven Shavro és Graham Harman vitája a legjobb példa (lásd a *Spekulatív fordulat* [*The Speculative Turn*] című kötetben). A harmani objektumorientált ontológia ugyan nem tagadja, hogy a tárgyak viszonyba kerülhetnek egymással (sőt, egy egész könyv témája ez, a *Guerrilla metafizikáé* [*Guerrilla Metaphysics*]), ám egyértelműen a tárgyak kimeríthetetlen, „privát” belsejét tartja elsődlegesnek. Egy szerűen szólva: a tárgyak csak azért viszonyulhatnak egymáshoz, mert léteznek már a viszonyaik előtt is. Harman azzal vádolja a tárgyakat a viszonyok sokaságában feloldó,

makroredukcionista filozófiákat, hogy képtelenek számot adni arról, ami mindennemű viszony alapjaként szolgál. Ehhez azon ellenvetés társul, miszerint a magát a dinamika hívének képzelő relationalista valójában a mozdulatlanságot hirdeti, hiszen ha minden már eleve viszonyban van minden mással, akkor nincs lehetőség a változásra. Harman – számos arisztotelianus érvet módosítottan felmelegítve – nem csupán azt hangsúlyozza, hogy a tárgyak mindenekelőtt viszony nélküli, szubsztanciaszerű létezők, hanem még a szunnyadó tárgyak (*dormant objects*) hipotézisét is felállítja, amely a minden viszonytól mentes tárgyakra vonatkozik. De egyébként is, szerinte minden tárgyra igaz, hogy tűzfalal védi belső többletét. Harman mintha olykor azt sugallná, hogy a tárgyakat csak további tárgyak köthetik össze, s nem tehetünk mást, mint hogy beletörődünk az ebből fakadó végtelen regresszusba. Eszerint nem csupán az állapítható meg, hogy a tárgyak elsődlegesek a viszonyokhoz képest, hanem végső soron minden viszony megannyi további tárgyat takar. Talán nem áll a front túlsó oldalán, de mindenképpen a Harmanétól jelentősen különböző álláspontot képvisel Shaviro. Alapvető tézise a következő: „minden aktuális entitás ontológiailag egyenlő, mert mind azonos fajta viszonyokba kerülnek”. Ebben a megfogalmazásban nem csupán az újrealizmusokra jellemző lapos (*flat*) ontológia gondolata tűnik fel, miszerint a létezők között nincs alá- és fölérendeltség, hanem az a – Whiteheadtól származó, pánpszichista – belátás is, amely szerint az emberi intencionalitás csupán a minden létező között fennálló összeköttetéseknek, az észleletileg válogató és mindenkor értékelő prehenzióknak. Shaviro szerint az összes létező szükségszerűen „nyilvános” is, azaz eleve a környezetébe ágyazott; elvontnak minősíthetünk minden felfogást, amely ettől eltekint. E relationalista perspektívából számos vádpont fogalmazódik meg Harmannal szemben: a dolgokat stabil, lényegi maggal rendelkezőekként leírva figyelmen kívül hagyja a belső feszültség (a „belső döntések”) szerepét, továbbá képtelen megragadni

a külső viszonyok mibenlétét, s az általa felvázolt, egymástól tulajdonképpen idegen tárgyakból összeálló világban nincs kibontakozási terük az alternatíváknak – voltaképpen a jövőnek, mint olyannak. Mindezek után, a Harman–Shaviro-vita szövevényes részleteit figyelmen kívül hagyva is rögzíthetjük: a viszonyfogalommal kapcsolatos régi viták feléledtek, megújult intenzitással zajlanak.

Vajon a relationalitás fogalma mennyiben állhatja ki a valóságtesztet, s mennyiben foszlik szét a szigorú elemzés közepette? S mai kételyeink mellett továbbra is látni véljük a rávetülő árnyékot, amelyért a régebbi lefokozó stratégiák felelősek. Nem zárhatjuk ki, hogy némely újrealizmusok hatására végül újra arra az álláspontra jutunk, hogy a viszony pusztán a szubsztanciák járulékos eleme, a világegész nézőpontjából fölösleges koholmány, vagy szükségszerű, de a valóság szemszögéből önkényes mentális projekció. Ám ne feledkezzünk meg arról, hogy segítségünkre lehet egy további, a viszonyéval rokon, hozzá képest mégis más lehetőségekkel kecsegtető fogalom: a kapcsolaté, a konnexióé. Ha kicsit figyelmesebbek vagyunk, beláthatjuk, hogy – kimondva vagy kimondatlanul – valójában mindvégig itt hevert a szemünk előtt. Kiváló példa lehet erre a Harman–Shaviro-vita. Amit Shaviro a *Folyamat és valóság* relationalitás-fogalmaként mutat be, azt jóval helyesebb lenne a kapcsolat új-szerű koncepciójaként leírni. Whitehead nem a „minden mindennel viszonyban áll” filozófusa, hanem a kapcsolat eredményeképpen létrejövő nexusé, az entitások párosítása révén létrejövő konkreszcenciáé. S ha ez nem lenne elég: megalapítója a részek és az egészek térbeli kapcsolataival foglalkozó, jól formalizálható mereotopológiának, amelynek mára már számos folytatója van. De Harmannál is fellelhető – ha nem is kellőképpen reflektáltan, de sejtetetten – a kapcsolat gondolata. „Egy tárgynak új konnexiót kell formálnia, hogy megváltozhasson”, sugallja Shaviróval vitatkozva. Más írásaiban pedig számos olyan gondolat merül fel, amely a kapcsolatiságra is utal. Ez a helyzet, amikor

az egyes tárgyi szintek között levő ragasztóanyagot vagy az összekötést végző „világhúst” elemzi, netalán azt sugallja, hogy Brutus késének és Caesarnak a találkozása új entitást eredményez.

Ez a módszer, amelyet Shaviro és Harman esetében használtunk, a teljes napnyugati filozófiatörténetre alkalmazandó: ahol a viszony szerepét fel- vagy lefokozzák, ott átsunk mélyebbre, s minden bizonyal rábukkanunk a kapcsolat fogalmára. Létezik a konnexió metafizikájának rejtett, elfeledett vagy alulértékelt napnyugati történelme, és egyre sürgetőbb, hogy rekonstruáljuk. Sokszínű, meg-megszakadó, majd újra feléledő tendencia ez, amely a sztoikus kapcsolat-fogalomtól a leibnizi *vinculum substantialéig*, a baumgarteni *nexus rerum*tól a bergmanni konnexióig húzódik. Vagy megemlíthetünk egy frissebb példát is. A rizóma fogalma kétségtelenül az elmúlt ötven év kontinentális filozófiáinak agyonkoptatott koncepciói közé tartozik. Ám új fény vetülhet rá, s ezzel sajátos szemszögből Deleuze és Guattari – napjaink újrealizmusai közül többet, így DeLandaét és Bryantét megelőlegező – műveire is, ha a kapcsolatiság problémájába ágyazzuk. Amikor az *Ezer fennsíkban* azt állítják, hogy a rizóma bármely pontja kapcsolódhat bármely másikhoz (s együttes erőfeszítéssel aszszamblázsokat hozhatnak létre), arra is utalnak vele, hogy nem mindennek a már eleve viszonyban létéről van szó: a kapcsolat valami új, valami kreatív, meg kell teremteni. Így lehetséges az „Egy mint Sokaság” tézise – a rizóma egyes pontjai egyesülhetnek, s szét is kapcsolódhatnak. Ugyanakkor mindez nem csak metafizikai álláspontot jelent, hanem a kapcsolatiságot vezérfonalként értelmező életgyakorlat is fakad belőle. Hiszen a Deleuze (és Guattari) szemüvegén keresztül olvasott spinozai, mindennemű bensőséges elutasító etika üzenete voltaképpen ez: még mindig nem tudjuk, mivel képes és mivel kellene kapcsolatot teremtenie a testnek, hogy növelhesse, megsokszorozhassa hatalmát. Ha a virtualitás fogalma okán netalán relacionalizmussal vádoltuk volna Deleuze (és Guattari) filozófiáját, az *Ezer fennsík* nem

hagy kétséget. A műben százötvennél is többször szerepel a „konnexió”, s aligha megkérdőjelezhető, hogy a kapcsolatiság az egyik alapvető fogalom benne.

Mi lehet hát a kapcsolat, ha nem azonosítjuk a viszonytal? Segítségünkre lehet egy gondolat kísérlet. Tegyük fel, hogy Isten megteremti az egyelőre mozdulatlan világot, s benne két különálló létezőt, A-t és B-t. E létezők meglévő tulajdonságai elegendőek lehetnek ahhoz, hogy leírassuk az A és B közti összes viszonyt: „A két méterrel magasabb B-nél”, „A sötétebb színű, mint B”, „A száz kilométerre van B-től” s í. t. Ám könnyen lehet, hogy az Isten által teremtett világ olyan, hogy az A és B viszonyairól megállapítható igaz kijelentések ellenére A és B között semminemű kapcsolat nincsen. E gondolat kísérletből is jól látszik, hogy aki a kapcsolat fogalma mellett teszi le a garast, így vagy úgy, de a realizmus mellett köteleződik el. Legyünk elővigyázatosak: ez nem jelenti azt, hogy a kapcsolat csakis anyagi jellegű lehet. Ha a „Szókratész” és a „bölc” kifejezések társulnak egyazon kijelentésen belül, az új jelentést csíholó – formális – konnexióként írható le. A kapcsolat nyúlfarknyi meghatározása tehát így hangozhat: két létező olyan párosítása, hogy az valami újat eredményez. Konnexióknak köszönhetően maradhat fenn a szervek kombinációjából összeálló szervezet, általuk valósíthatják meg nagyszabású munkálataikat a hangyataradalmak, s nélkülük összeroskdnának az internetes hálózatok és a legóból épült kastélyok. Eszerint a kapcsolat nem pusztán két (vagy több) létező együttes előfordulása. Valami újat formálva kell érintkezniük, sőt, össze is ragadhatnak, önazonosságukat megtartva egyesülhetnek, esetleg feloldódhatnak valamely kreatív fúzióban. Ha azt mondjuk, „A nagyobb B-nél”, ez a viszony csupán A és B tulajdonságain élőködik, ha viszont „A kapcsolatba került B-vel”, az csakugyan valami újra utal. Nyilvánvaló, hogy így, a kapcsolat fogalma révén elkerülhetjük a viszonyok viszonyainak örvényét. Szókratészről talán korábban nem állítottuk volna, hogy bölc, s a bölcsességről sem sugalltuk, hogy Szókratészben is meg-

nyilvánul. Nyersen szólva: korábban nem volt, időközben viszont létesült konnexió. Ha az anyagi kapcsolatokra összpontosítunk, a végtelen regresszus veszélye még inkább elhanyagolhatóan tűnik. Frédéric Nef, akinek *Anti-Hume* című 2017-es könyve egy napon az általa szüneidészológiának nevezett konnekcionizmus bibliájává lehet, eképpen rögzítette az anyagi kapcsolatiság axiómáit: 1. antireflexivitas (semmi anyagi nem kapcsolódhat önmagához); 2. gyenge aszimmetria (ha A kapcsolódik B-hez, abból nem szükségszerűen következik, hogy B is kapcsolódik A-hoz); 3. antitranszitivitas (ha A kapcsolódik B-hez, s B kapcsolódik C-hez, attól még nem szükségszerű, hogy A is kapcsolódik C-hez); 4. orientáltság (a kapcsolat az irányultságát tekintve nem lehet semleges). Mindegyik alaptétel súlyos akadályokkal torlaszolja el az utat a regresszus veszélye előtt. Nem igaz, hogy minden eleve kapcsolatban lenne mindennel. S tegyük hozzá, hogy a konnekcionista filozófia eltökélten szembeszáll azzal a nézettel is, miszerint a világ végső soron nem más, mint apró, bonyolultabb létezőkké össze nem álló részecskék mozaikja. A konnekcionista szükségképpen elköteleződik az összetett, holisztikus tulajdonságokkal rendelkező létezők mellett.

Egy buddhista irányzat, a hua-jen úgy festi le a világegyetemet, mint Indra drágakövekkel ékesített hálóját. E háló egyes csomópontjai fejezik ki azt, amit szilárd létezőként szoktunk észlelni, holott csupán a háló egyetlen szemét képezi. A csillogó-villogó drágakövek egymást tükrözik, s voltaképpen minden drágakőben jelen van az összes többi is. Így hát a kozmosz elhagyatottnak tűnő szegletei is magukban cipelik az egészet. Akár relationalistának, akár konnekcionista tekintjük ezt a felfogást, vitathatatlan, hogy jól illeszkedik az alapvető mahájána tanításhoz, miszerint még az üresség is üres, azaz nincsen, aminek önléte lenne. Míg ugyanis Indra a művét szövö, a csomópontok felemésződnek az ok-okozati kapcsolatokban, a háló szüntelen rezzenéseiben. Nos, a kortárs, elsősorban a Nyugaton kifejtett konnekcionista filozófiának nem muszáj ennyire messzire men-

niük. Sőt, ha őszintén meg akarnak szabadulni a légneműsített relationalizmusoktól, úgy tűnik, ki kell tartaniuk amellett, hogy kapcsolat csakis meghatározott, némi állóképességgel, valamiféle lényeggel rendelkező létezők között létesülhet. Nincsenek csak úgy, szabadon lebegő kapcsolatok, csakis olyanok, amelyek $n+1$ számú létezők, illetve ezek n -edik kombinációi között alakulnak ki. Vagy mégsem? Képzeljünk el egy konnektív tárgyat, mondjuk egy kábelt. Tegyük fel, hogy egy adott rendszerben azt a szerepet tölti be, hogy mindig más és más létezőket kapcsol össze: az egyik pillanatban A és B létezőt, a másikban C és D létezőt, és így tovább. Vajon ebben az esetben a kapcsolatiság önállósul az összekapcsoltakhoz képest, vagy pedig nagyon is kézzelfogható hordozója van a kábel képességei (affordanciája) révén, vagy netalán minden egyes esetben új kapcsolat lép fel?

Mindeddig úgy tűnhetett, hogy a kapcsolatiság elsősorban térbeli jellegű, pedig a változásra, az újdonságra való utalás valójában magával vonja az idő kérdését. Sőt, nem elképzelhetetlen, hogy maga a temporalitás éppen a kapcsolatiságon alapszik. Hogy megkönnyítsük az érvelés menetét, tételezzük fel, hogy valamilyen értelemben legitim egymástól elkülöníthető időpontokról, X-ről, illetve az utána következő Y-ról beszélni. Nyilvánvaló, hogy X és Y nem alkothatnának csakúgy folytonos időt, ha pusztán viszonyban állnának egymással. Ha csupán annyit állapítunk meg, hogy „Y egy másodperccel X után következik”, nem világos, miként lehetne ezt tényleges, egységet alkotó, tartamos időiségként leírni. Nem szükséges azt feltételeznünk – mint a gyarapodó múltblokk elméletének hívei teszik –, hogy az idő a lavinához hasonlóan zúdul előre, összekapcsolva magában mindazt, ami múltként felhalmozódott. Eleget minimalista szellemben mindössze annyit mondanunk, hogy az időiségnek „cementszerűnek” kell lennie, X és Y valós egymásra következőse lehetetlen kettejük összintézise nélkül. Milyen is lenne az idő, ha minden időpont kapcsolatban lenne minden más időponttal? Maradjunk annyiban, hogy a je-

lennek valamiképpen kapcsolódnia kell a múlthoz, a jövőnek kapcsolódnia kell a jelenhez... S eközben, mint minden konnexió esetén, valami új formálódik, valamilyen emergencia lép fel. Ha ilyen nézőpontból közelítjük meg a dolgot, akkor például a bergsoni időfilozófia kifejezetten konnekcionistaént tűnik fel („Bergsont kizárólag a jelenségek belső konnexiója foglalkoztatta” – írta egykoron Oszip Mandelstam).

Ha kitartunk amellett, hogy nincs minden időpont kapcsolatban minden más időponttal, azt is sugalljuk ezzel, hogy az időiség nem csupán a dolgoknak az össze-, hanem a szétkapcsolódásához is hozzájárul. Ami egyben volt, alkalomadtán újrendeződhet, szétválhat, felbomolhat. Létezik tehát a *mysterium disiunctionis* is; a *solutio* mint megoldás az eloldásra, eloldódásra is vonatkozik. A kapcsolat filozófiájának gondolnia kell a diszkonnexió kérdésére is, a feloszlásra, az erjedésre, a szétmorzsolódásra, a bomlástermékekre, a kihunyásra, az üszkösödésre, az enyészetre. Kétségtelen, hogy egy kapcsolat felborulása valami újat is eredményezhet, de az is lehet-

séges, hogy az egykoron jól működő kapcsolat részeseit megfosztja szerepüktől, s akár létüktől is. Így a szervezethez nem kapcsolódó vese megszűnhet vese lenni, s tetszőleges tárgyak halmába kerül. A kortárs – mindenekelőtt a kontinentális – filozófiák mintha csak az újdonságnak a problémájára figyelnének: a virtualitás termékenységére, a korábban nem volt eszméknek az ürességből való létrejöttére, a sokaság által osztott közjavakból való teremtésre, a komplex szerkezetekben kialakuló holisztikus újdonságra... Alig túlzunk, ha megállapítjuk, hogy egyfajta „produktivista paradigma” uralkodik, azaz szem elől tévesztik a pusztulást. Márpedig ha megkíséreljük megválaszolni azt a kérdést, hogy „miként szűnhet meg bármi létezni?”, a kapcsolódás inverzének figyelembevétele nélkül semmire sem juthatunk. Ki kellene tehát dolgozni a szétkapcsolódás típusát, meg kellene fogalmazni annak axiómáit, s fel kellene fedezni mindenek filozófiatörténeti előzményeit. Ez azonban már egy új vállalkozás lenne, amelynek megvalósítása közben akár jó realisták is maradhatunk.

